

Děti naučte česky, až pak jiný jazyk

MF Dnes 22. ledna 2010 0:00

Rozhovor s **Růženou Ostrou** o mateřštině jako důležitém nástroji myšlení i o překladatelském řemesle

Překladatelka Růžena Ostrá učila skoro padesát let na Ústavu románských jazyků a literatur brněnské filozofické fakulty. Texty překládá především z češtiny do francouzštiny, ale také obráceně. Její literární překlady nesou pečeť toho nejlepšího, čím se česká překladatelská škola vyznačovala. Až filigránskou pečlivostí při převodu sémantického smyslu cizího textu do krásné češtiny. Na sklonku minulého roku vyšly v nakladatelství Atlantis dvě knihy, které přeložila: Holčička a cigareta od Benoita Duteutra a Brechtova milenka od Jacquese-Pierra Ametta. Tuto neděli oslaví Růžena Ostrá osmasedmdesáté narozeniny.

*** Co je vlastně při překládání nejdůležitější?**

Chcete-li dobře a přitom relativně rychle překládat, je dobré specializovat se na jeden jazyk. Vysvětluji si to tím, že spoje v mozku se vám v tom jednom jazyce jakoby vyjezdí a jde to lépe. Zvláště pokud překládáte delší text.

*** Patnáct let překládáte každý rok aspoň čtyři výpravné revue Vítejte v srdci Evropy z češtiny do francouzštiny pro ministerstvo zahraničí.**

Netušila jsem, že tu práci budu dělat tak dlouho. Samozřejmě bych daleko raději pracovala na literárních překladech, i když po finanční stránce se do takové činnosti pouštíte opravdu spíše z křesťanské lásky. Nakladatelství totiž platí bez rozdílu všechna stejně mizerně. Naopak za texty o zpracování domovního odpadu pro nějaký podnik vás honorují s přihlédnutím k tarifům Jednoty překladatelů a tlumočnicků, takže je to veselejší. Říkám si, že je skandál a hanba tak mizerně platit umělecký překlad.

*** Asi vám jde o víc než o věcnou správnost překladu, ve kterém už po těch létech chyby neděláte?**

Začnu ze široka. Nedávno jsem zase četla, asi v Literárních novinách, článek, jak je dobré učit děti už od jeslí nebo od školky cizí jazyk. Což já považuji za zcela scestné. Protože mateřština je branou ke všem ostatním jazykům, na ní postupně budujete svoji schopnost používat jazyk a zacházet s ním. Jinak si tu schopnost prostě nevypěstujete. Mateřština je naším nástrojem myšlení. Naučíte-li dítě papouškovat pár slov v cizím jazyce, je to kudrlinka, na níž nemůžete nic stavět. To je možné jedině na základě mateřštiny v jejím přirozeném kontextu. Proč mají romské děti ve škole potíže? Protože neumějí pořádně jazyk. Mluví romsky nebo špatnou češtinou, rozumějí jen částečně nebo mají významy posunuté. Nejsou ani vychované k tomu, aby pěkně vyslovovaly.

*** Pocházíte z nevelké vesnice Černovice u Kunštátu z rodiny se šesti dětmi. To měli vaši rodiče kdy vás v tomto ohledu opravovat?**

Rodiče byli prostí lidé, ale velmi inteligentní. A tak jsme stále slyšeli „mluv klódně“, což znamenalo mluvit třeba nářečím, ale pěkně, nehatlat, nedrmolit, pořádně vyslovovat. A to je začátek. Těch „učitelů“ máte v mateřštině víc. Ostatní děti se vám smějí, když něco řeknete nebo pojmenujete špatně. Navíc třeba teta z Brumova mluví zase trochu jinak a vy si hned uvědomíte, že u nich se cosi říká „jináč“. Že existují různá nářečí. Pak jdete do kostela, kde

čte farář evangelium, takže automaticky zjistíte, že i toto je sice čeština, ale zase docela jiná, než když se perete a křičíte na sebe někde venku s dětmi. A pak samozřejmě škola. Uvědomíte si nenásilně, že jazyk má stylové vrstvy, které není dobré zaměňovat.

*** Vaše znalost deseti jazyků, kterými dnes vládnete, by tedy bez této průpravy nebyla možná?**

Učila jsem se jazyky opravdu snadno, i když to nevyklučuje práci, kterou jsem ovšem u jazyků nikdy nepocítovala jako námahu. Tato výhoda by mi však k ničemu nebyla, kdybych si na mateřštině nevytěžovala schopnost zacházet s jazykem a potřebu přesně pojmenovávat. Když pro cokoliv hledám ekvivalent nebo když se chci ujistit o jeho adekvátnosti, říkám si: „Jakpak by se tohle řeklo v Černovicích?“ To je má hlubina bezpečnosti. Moje nejmaterštější mateřština. Místo angličtiny by učitelky ve školkách měly děti naučit dobře vyslovovat, opravit je, když hatlají a drmolí. To bývalo v Černovicích každému jasné a já nedostatek tohoto vědomí považuju až za zrudnost. Jazyk nemůže být vaším nástrojem, není-li úplný.

*** Prý se vám velmi špatně překládají texty různých politiků?**

Jejich texty jsou totiž často prázdné a ta prázdnota je navíc zabalena do jazykově vadného roucha. Pokud máte nějaký text překládat, musí dávat smysl, mít nějaký obsah. Když jej nemá, musíte ho do něj vložit na základě vlastní dedukce. Skoro každý překladatel vám potvrdí, že politický text musíte občas převést nejdřív do smysluplné češtiny a pak s ním teprve můžete pracovat. Co je překlad? Vyjádření sémantického obsahu v jiném jazyce. A co máte dělat, když tam ten obsah není?

*** Asi to neplatí jenom pro politiky. Znáte něco podobného při překladu vědeckých textů?**

Znám, i když na jiné úrovni. Překlad je tím nejdokonalejším nástrojem pro poznání kvality myšlení autora textu. Při překladu spolehlivě poznáte, kdy je jeho sdělení smysluplné, zda jde odněkud někam, nebo je to jen takové odvozené plácání. Na což nemusíte být specialistou v daném oboru. Logika textu překladateli ukáže, co je autor zač. Jeho úroveň máte před sebou jako housku na krámě.

*** Vaším naposledy vydaným literárním překladem je kniha francouzského autora Benoita Duteurtra Holčička a cigareta. Na sklonku loňského roku vyšla v brněnském Atlantisu. Prý jste ji přeložila už před pár lety?**

Ano, vyšla téměř současně s Brechtovou milenkou od Jacquese-Pierra Ametta. Tu jsem přeložila ještě dřív, aby mohla vyjít k padesátému výročí úmrtí Bertolta Brechta v roce 2006. V Atlantisu si knihy k překladu vybírám sama, takže k nim mám jakýsi láskyplný vztah, ať už jde o beletrii, nebo o díla historika Georgese Dubyho či filozofa Gillese Kepela. Za nejkrásnější knihu, kterou jsem kdy přeložila, pokládám příběh o kreolském vypravěči Solibovi Ohromném od antilského spisovatele Patricka Chamoiseaua.

*** To je ta, co jste za ni dostala v roce 1994 překladatelskou prémii v rámci udílení Ceny Josefa Jungmanna od Obce překladatelů?**

Patrick Chamoiseau je známý spisovatele Milana Kundery, který jezdíval na Martinik a pozoruhodnou literaturu toho regionu má rád. Milan Kundera, se kterým jsme ještě před jeho odjezdem do Francie konzultovali o francouzštině, mi pak poslal nějaké knihy tamních autorů a já hned sáhla po Solibovi Ohromném. Na záhadném a přitom humorném příběhu autor

neodolatelným stylem líčí, jak vypravěči zanikají, i když tamní obyvatelé jejich vystoupení velice milují. Že odchází orální kultura, která prodlužovala paměť otroctví. Byla to krásná práce, vlastně můj první literární překlad. Náročné nebyly jen reálie a francouzština propletená výrazy z kreolštiny, ale právě potřeba vyjádřit krásu vyprávění a její zánik. Solibo nakonec umře uprostřed vyprávění a nikdo neví proč. Až nakonec místní kouzelník řekne: „On se zadusil slovem.“

*** Láskou ke slovu?**

Ne. Ale protože měl v sobě tolik slov, protože toho tolik mohl vyprávět a vyprávěl, chrlil to ze sebe, až na to umřel. Což vnímám jako symbol zániku orální kultury. I když ta knížka je zároveň velká legrace. Strašně se mi líbila. Sice jsem za ni dostala tu cenu, ale mrzí mě, že čtenářsky trochu zapadla. Protože dnes neexistují cesty, jak na dobrou knihu upozornit.

*** Myslím, že literární kritika se moc nevěnuje ani úrovni překladů.**

Proto v nich můžete najít úplná zvěrstva. Naprosté horory čtu zvláště v překladech z angličtiny, jenže si toho bohužel skoro nikdo nevšímá. I proto je tato oblast tak devalvovaná. A také proto, že po překladateli text většinou už skoro nikdo neupravuje. I když si myslím, že jsem zručná překladatelka, text po sobě čtu, dám jej k nahlédnutí dceři... A to mi kdysi bývalý redaktor Odeonu tvrdil, že v předpočítačových dobách měla odpovědná osoba v nakladatelství text knihy v ruce až jedenáctkrát. Samozřejmě i dnes zbývají ještě pečlivá nakladatelství, k nimž patří právě brněnský Atlantis. Obvykle ale dostane redaktor překlad na disketu, na CD nebo e-mailem, zběžně text projde, řekne si „dobrý“ a pustí knihu ven. A jsme zpátky u hlavního problému. Proč je dnes tolik špatných překladů? Protože překladatel často neumí opravdu dobře česky, pominu-li, že kromě toho nebývá dostatečně vzdělaný a pečlivý.

*** Co s tím?**

Odmalinka mluvit s dětmi nebo na ně, nechat také mluvit je a opravovat chyby. Ve školce i doma je vést k pečlivé výslovnosti. Pak zase dohlédnout, aby se vyjadřovaly ústně i písemně, a znovu je opravovat s ohledem na významovou přesnost a stylovou adekvátnost výraziva. Jenom tak se naučí přesně myslet a vytvoří si nejlepší východisko pro zvládnutí jiných jazyků.

„Texty politiků jsou totiž často prázdné, a ta prázdnota je navíc zabalena do jazykově vadného roucha. Text musí dávat smysl, mít obsah.“

„Mateřština je branou ke všem ostatním jazykům, na ní postupně budujete svoji schopnost používat jazyk. Mateřština je naším nástrojem myšlení.“

*** Růžena Ostrá Narodila se v roce 1932 v Černovicích, okres Blansko. Studovala románské jazyky v Brně i Bukurešti, dále ruštinu a mnohé další jazyky. Pak pracovala jako překladatelka a tlumočnice na ministerstvu zahraničí v Praze a v Bruselu. V letech 1962 až 1997 učila na Ústavu románských jazyků a literatur brněnské filozofické fakulty, kde napsala dvě knihy o sémantice, četná skripta a studie o vývoji románských jazyků i jiných jazykovědných tématech. Přeložila řadu českých textů do francouzštiny i z francouzštiny do češtiny. Od roku 1994 překládá z češtiny do francouzštiny dvouměsíčník Vítejte v Srdci Evropy. V roce 1994 dostala od Obce překladatelů hlavní překladatelskou prémii za přeložení románu Patricka Chamoiseaua Solibo Ohromný.**

Autor:

- JANA SOUKUPOVÁ